

אדם ובהמה תושיע ה'

החוג לבישול

אסופת מדרשים ושירים על פרקי בראשית (סיפור הבריאה וסיפור נח)

ועל מצוות הקשורות לבעלי חיים

מהדורה שנייה, אדר א', תשע"א

לתגובות: hahug@googlegroups.com

אדם ובהמה תושיע ה'

החוג לבישול

אסופת מדרשים ושירים על פרקי בראשית (סיפור הבריאה וסיפור נח)

ועל מצוות הקשורות לבעלי חיים

מהדורה שנייה

עתניאל, אדר א', תשע"א

לתגובות או להזמנת החוברת:

hahug@googlegroups.com

מבוא:

החוברת שלפניכם הינה פרי הלימוד של ה"חוג לבישול" במשך כל זמן קיץ התש"ע בישיבה. את ה'חוג' הקמנו כמה חבר'ה מתוך רצון להתנסות בלימוד ויצירה דרך המשקפיים של המציאות של חיינו אנו, מתוך הסתכלות חירותית והקשבה גם למקורות השונים (תורניים ולא תורניים) וגם לתחושות ולתובנות שלנו.

בשנים האחרונות הולכת וגוברת המגמה של התחדשות התורה והיהדות בארצנו. הבשורה מתחילה להישמע לא רק מתוך עולם הישיבות אלא גם מתוך מרחבים נוספים בחברה הישראלית – אומנות ומוזיקה, מרכזי תרבות שונים, קבוצות לימוד, בתי מדרש 'חילוניים' ועוד. צורת הלימוד בה בחרנו להשתמש בחוג מתחברת להבנתנו הן למסורת הלימוד היהודית מקדמת דנא והן לרוחות ההתחדשות היהודית בחברה הישראלית של ימינו שאנו רואים בה את ניצני פריחתה של 'תורת ארץ ישראל'.

הציר המרכזי של הלימוד היה כמובן פסוקי התורה ומדרשי חז"ל אך נגענו גם במיתוסים מעמים שונים וכן במאמרים רעיוניים ומדעיים מהעולם אשר עוסקים בנושא.

החלטנו ליצור בצורה חופשית הן מבחינת המתודה והן מבחינת התוכן. להבנתנו, כאשר אדם נמצא בברית אמיתית עם התורה ועם אלוקים וכאשר הוא פתוח להקשבה עמוקה לחיים הזורמים במקורות ובפנימיותו, הוא יכול לאפשר לעצמו ליצור בחופשיות ובמעוף וזאת מבלי לנתק עצמו ממסורת ישראל ומדבר ה'.

מתוך הלימוד התחלנו להתנסות בכתיבת מדרשים אגדיים ומעשיים ובכתיבת שירה ביקורתית ופרשנית על הפסוקים. צורת לימוד זו היתה לנו חדשה ומאתגרת והיא לוותה בהתנסות וטעייה, בבירורים ובשאלות כמו מתי יצירה נובעת מהקשבה פנימית למקורות ומתי היא כבר התנתקות מהם? מה היתרונות ומה החסרונות בחידוש הכתיבה המדרשית? וכן התחבטויות בשאלת החיבור בין הלכה לאגדה וביכולת שלנו לחדש גם בכיוון המעשי, על גבול ההלכתי. נוכחנו לראות כי יש עוד המון מה לחשוב ולברר בנושאים אלו עם התחדשות התורה בארצנו.

הייחודיות בכתיבת מדרשים, סיפורים ושירים, בניגוד לכתיבה התורנית המקובלת בימינו של מאמרים ופסקי הלכה, היא בחיוניות ובדינמיות של הדברים. הן כותבי המדרש או השיר והן הלומדים אותם נפגשים באופן בלתי אמצעי עם פסוקי התורה ומולידים מתוך מפגש זה רעיונות וכיוונים חדשים-ישנים. התורות והמסרים העולים מצורת לימוד כזו הם התחלה של רעיונות, קריאות כיוון כלליות ואין הם מתיימרים

לקבוע אמיתות ברורות, קבועות וסגורות. לימוד שכזה מאפשר לכל אדם למצוא את החיבור שלו אל הדברים ולהמשיך לפתח אותם ולהכניסם לתוך עולמו במידה ובמינון המתאימים לו.

כיוון שעיקר מגמתנו היתה ההתנסות ולא התכוונו לכתוב מדרשים והלכות שיכנסו באמת לקאנון של עם ישראל, הרי שהחלטנו לנקוט בדרך חופשית ולכתוב מה שעולה מתוכנו. כמובן שהלימוד והיצירה היו מתוך כבוד עמוק למסורת ומתוך הקשבה עמוקה ורצון לתת לדבר ה' הנמצא בה להיפגש עמנו ולהשפיע על עולמנו.

תפילה לפני דרישת התורה

יהי רצון מלפניך, ה' אלוהינו ואלוהי אבותינו, שתאיר עינינו בתורתך. שתתן לדברך המתגלה בתורה שבכתב ובתורה שבע"פ להיפגש עם דברך המתגלה בנו ובמציאות סביבנו. שמפגש זה יגלה תורות נקיות, מבוררות ועמוקות. שלימודנו יקדם אותנו באהבת ה' ואדם ושיוסיף את הצליל שלו למסורת ישראל. "גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך".

את הנושא, היחס לבעלי החיים, בחרנו במקרה אך עם הזמן גילינו שלמרות היסודות החזקים שיש לו בתורתנו, עדיין אין הוא נחשב ל'ערך יהודי' ואנו מקווים שחוברת זו תועיל וזו למקצת להעלאת הנושא למודעות הדתית שלנו.

חילקנו את הנושא הגדול לתתי-נושאים, לעיתים ע"פ סדר הפסוקים ולעיתים על בסיס חלוקה תוכנית. בכל פעם היינו נפגשים ללמוד ביחד את הפסוקים הרלוונטיים וכן את מדרשי חז"ל במידה ומצאנו כאלה מתאימים, ולאחר מכן דיברנו על התחושות וכיווני החשיבה שעולים לנו מתוכם. את היצירה עצמה עשה כל אחד עם עצמו ולאחר מכן שיתף את יתר חברי החוג על מנת לקבל הערות והארות.

על מנת שהלימוד בחוברת יהיה פורה ומעמיק יש לקרוא פעם-פעמיים את הפסוקים הנדונים ולתת להם להדהד בתוכנו ורק לאחר מכן ללמוד לעומק את המדרש או השיר. בסוף החוברת הוספנו פרק עם הסבר על כמה מהמדרשים והשירים וזאת בשביל לתת כלים ללימוד מעמיק יותר בחוברת.

לימוד מהנה!

חברי החוג fief.

פרקים א'-ב' בבראשית (סיפור הבריאה)

א. "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תּוֹצֵא הָאָרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה לְמִינָהּ בְּהֵמָה וְרֶמֶשׂ וְחַיֵּיתוֹ אֲרָץ לְמִינָהּ וַיְהִי כֵן" (בראשית א', כ"ד) מהי "נפש חיה"? אם נפש לא חיה ואם חיה לא נפש! אלא ללמדך ששתי קומות יש בחיות קומת 'נפש' שנאמר "כִּי הִדָּם הוּא הַנֶּפֶשׁ" וקומת 'חיה' שנאמר "וְאַתֶּם הַדְּבָקִים בְּה' אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים כְּלַכֶּם הַיּוֹם" (דברים ד', ד') והלא גם החיות דבקות בחיי החיים הקב"ה שנאמר "הַחַיָּה וְכָל בְּהֵמָה... יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם ה'" (תהילים קמ"ח).

ב. "וַיִּבְרָךְ אֹתָם אֱלֹהִים לֵאמֹר פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הַמַּיִם וְגו'" (בראשית א', כ"ח) וכי מה עניין דבר האלוהים לחיות בתורת האדם? אלא ללמדך שבזמן שהאנושות מכחידה חיות הרי היא פוגעת בברכתו של הקב"ה לחיות וכביכול פוגעת בו עצמו. משל למה הדבר דומה – למלך שבירך את גתניו שיצליחו בעסקיהם ויפתחו ממלכתו, בא האחד והכה את השני ופגע בפרנסתו, וכי לא במלך עצמו הוא פוגע? וכן הוא אומר "וַיִּרְא אֱלֹהִים אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד" (בראשית א', ל"א) מלמד שרק בשעה שהבריאה כולה שלמה הרי היא טובה מאד.

ג. על החיות הוא אומר "וַיִּרְדּוּ בְּדֶגְתַּי הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל חַיָּה הַרְמֵשֶׁת עַל הָאָרֶץ" (בראשית א', כ"ח) ועל האדם הוא אומר "אִישׁ בְּאֶחָיו לֹא תִרְדֶּה בוֹ בְּפִרְךָ" (ויקרא כ"ה, מ"ו) ללמדך שלעולם ידאג אדם לאדם יותר משידאג אדם לחיה. דבר אחר – ללמדך שרשאי האדם להרוג חיה לצורכו ואין רשאי להרוג אדם לצורכו. ויש אומרים: אסור לו לאדם להרוג אף את החיה שהרי לא הזכירה התורה מוות בבריאת העולם אלא שמותר לו לאדם לשעבד את החיה לצורכו ואסור לו לשעבד את האדם לצורכו.

ד. כיוון ששמע האדם שברך אותו אלהים: "פָּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ וּכְבֹשֶׁה וּרְדוּ בְּדָגַת הַיָּם" (בראשית א', כ"ח) החל זולל וסובא וחישוב לאכול את כל פירות הארץ ולרדות בכל חיות הארץ. אמר הקב"ה בלבו מקיים האדם אשר בראתי רק את "וּכְבֹשֶׁה וּרְדוּ" אך אינו מקיים את "פָּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ" לפי שאינו משאיר דבר לבניו. מיד "וַיִּקַּח ה' אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם וַיַּנְחֵהוּ בְּגֵן עֵדֶן לְעַבְדָּהּ וּלְשִׁמְרָהּ" (בראשית ב', ט"ו) – "לעבדה" – להוציא ממנה אוצרות ומאכלים, "לשמרה" – לדאוג שישמר גם לדורות הבאים.

מכאן אמרו: חייב האדם בפיתוח בר-קיימא! רשאי הוא לכרות יערות לצורכו אך חייב לנטוע יערות חדשים. רשאי הוא לכרות עצים לצורכו אך חייב לדאוג שהדבר יעשה בקצב שיאפשר ליערות להתחדש בשביל לשמר את הטבע גם לדורות הבאים לקיים את מה שנאמר "לעבדה ולשמרה".

ה. כיוון שביקש הקב"ה למצוא לאדם חברה אצל החיות שנאמר: "וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהִים לֹא טוֹב הָיְוֹת הָאָדָם לְבִדּוֹ אֶעֱשֶׂה לוֹ עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ. וַיִּצַּר ה' אֱלֹהִים מִן הָאָדָמָה כָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה וְאֵת כָּל עוֹף הַשָּׁמַיִם וַיָּבֵא אֶל הָאָדָם..." (בראשית ב', י"ח-ט) אמר לו האדם והלא אותי ציווית לרדות בחיות וכיצד מבקש אתה ממני לחבור אליהם. אמר לו הקב"ה – שמתוך למלך על הטבע והחיות. אך לא כמלך הדואג לעושרו ולקרוביו בלבד אלא כמלך המרחם על נתיניו ומפתח ממלכתו למענו ולמענם.

ו. הלכו הפרה, התרנגול והעכבר בדרך והיו בוכים, פגשו את הכלב, התוכי והחתול שהיו הולכים ושוחקים. שאלו אותם: מה זכיתם שלא הורגים אתכם בני האדם, שלא הופכים אתכם לתעשייה בתוך לולים צפופים ולא מבצעים עליכם ניסויים, ולא עוד אלא שקוראים לכם בשם, דואגים למזונכם ובריאותכם ומוציאים אתכם לטיולים! וכי מעולים אתם ממנו? והרי לכולנו קרא אלוהים "נפש חיה" שנאמר "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תּוֹצֵא הָאָרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה" (בראשית א', כ"ד). אמרו להם: אכן אין אנחנו מעולים מכם לפני האלהים, אלא שאותנו קורא האדם 'נפש חיה' וכך מתייחס אלינו ואתכם אין הוא קורא "נפש חיה" ואין הוא מתייחס אליכם אלא כאל בשר או חפץ ואמרה התורה "וְכָל אֲשֶׁר יִקְרָא לוֹ הָאָדָם נֶפֶשׁ חַיָּה הוּא שְׁמוֹ" (בראשית ב', י"ט). המשיכו הללו ללכת ולבכות והללו המשיכו ללכת ולשחוק.

ז. "וְכֹל שֵׁיחַ הַשְּׂדֵה טָרֵם יִהְיֶה בְּאֶרֶץ וְכֹל יַעֲשֶׂב הַשְּׂדֵה טָרֵם יִצְמַח כִּי לֹא הִמְטִיר ה' אֱלֹהִים עַל הָאָרֶץ וְאָדָם אֵין לְעַבְדָּה אֶת הָאֲדָמָה" (בראשית ב', ה') מלמד שהצומח הוא עבודתו של האדם, אך את החיות חישב ה' להיות ידידיו של האדם שנאמר: "וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהִים לֹא טוֹב הָיִיתָ הָאָדָם לְבַדּוֹ אֶעֱשֶׂה לוֹ עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ. וַיִּצַּר ה' אֱלֹהִים מִן הָאֲדָמָה כָּל חַיֵּי הַשְּׂדֵה וְאֵת כָּל עוֹף הַשָּׁמַיִם וַיָּבֵא אֶל הָאָדָם..." (בראשית ב', י"ח-י"ט). ללמדך שאינו דומה יחסו של האדם לצמחים אשר אינם מודעים ואינם מרגישים ליחסו אל החיות. לבסוף מה הוא אומר "וּלְאָדָם לֹא מִצָּא עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ" (בראשית ב', כ') מלמד שבאמת זקוק האדם לחברת בני מינו ואין החיות קרובות למעלת האדם. אך ממחשבתו של אלוהים למדנו שמאחורי הפרווה והעיניים יש נפש חיה ולא רק צמח מהלך.

■ מקום. אדם. / ברק דרורי

בראשית נמסר לי מפתח.

מקומי הוא מקומם. ביתי הוא ביתם.

בלתי גבו

נושא מבט לאופק, הכול בידי

להחריב. לבנות. לשאת ולתת. לדבר או

לשתוק

חיי החלטה. עליונות עילאה. מתנה, ברכה.

עול עולם, כתפיי הצרות נושאות.

איזון עולם, במציאות לא ידועה.

מי לחיים מי למוות? מי להנאתי ומי להנאתו

לחופשו?

אלוהים קטן אני על פני האדמה ללא מצפן ומצפון

שואל...

■ בדד, אדם וחטא / ברק דרוני

א. בראשית נבראתי. בדד.

התחברתי בצעדי חרש אל הנמצא. אני והוא, אני אתה.

קרקע, שמים, רוח נושבת ואני

מתבגרים בחיבה.

התפתל מן אדמה ביקש שמים, צמח מלבב- שח איתי דבר מה.

בנפש פעמה רוח בדידות. שוב.

הנמצא השתנה הפך זו, זע ומרעיש. התרגשתי.

ניסיתי לתקשר. הפגתי צלילים, קראתי להם. שמות.

חברות אמיצה, תנועתית-משהו, מאסיבית איתנה. רועשת.

בלב היה חור. חסר.

נפלתי מכאב הבדידות. דופק, מכאיב. נעלמתי.

קמתי והייתי לאיש אחר, משהו חדש נגלה.

פרפרים בבטן, ואביט.

משהו דומה לי אך נוגד לי. מ ד ה י מ . ה

פעמים חוזר אל הצומח או מתקשר עם החי.

חיים נפלאים.

ב. מכה אסורה. כעס אימה.

המציאות גועשת. משתנה, מפחידה. זרה- מנקרת.

כולה תפוח.

האדמה בקושי מאירה לי פנים, בחרישות.

המציאות מחייכת רק אם אני ממש אצחיק אותה.

אל המציאות הזזה, המנחמת,

אך לא מספקת. חיות.

הם כמוני אך לא. קראתי להם בשמות.

קשורות אלי באות, מחבקות.

זזות בעולם שאני באחדותו פגמתי.

זוגתי הדומה אך שונה, אוהבת אך לא יציבה

אוהב, אלטף חיה. ואזכר בעולם שהיה.

פרקים ו'-ט' בראשית (סיפור נח)

א. בראשית ו', ה'-ז': וַיֵּרָא ה' כִּי רַבָּה רָעַת הָאָדָם בְּאָרְץ... וַיֹּאמֶר ה' אֲמַחֶה אֶת הָאָדָם אֲשֶׁר בָּרָאתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה מֵאָדָם עַד בְּהֵמָה עַד רֶמֶשׂ וְעַד עוֹף הַשָּׁמַיִם וְגו':

אם אדם חטא, בהמות ועופות מה עשו? כיצא בזה אתה אומר: אם אדם כורת עצים ומזהם אוויר ומלכלך נהרות, החיות והצמחים שנגזרים למות עמו, מה עשו? אלא שגדול כוחו ואחריותו של האדם על קיום העולם, הכי נמי גדול כוחו ואחריותו על קיום העולם. זהו שאמר הקב"ה לאדם הראשון (מדרש קהלת, ז', י"ג): "תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי".

ב. בראשית ו', י"ט-כ': וּמִכָּל הַחַי הַחַי מִכָּל בֶּשֶׂר שְׁנַיִם מִכָּל תְּבִיא אֶל הַתְּבָה לְהַחִיֹּת אִתָּךְ זָכָר וּנְקֵבָה יְהִי: מִהָעוֹף לְמִינֵהוּ וּמִן הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ מִכָּל רֶמֶשׂ הָאֲדָמָה לְמִינֵהוּ שְׁנַיִם מִכָּל יְבֵאוּ אֵלֶיךָ לְהַחִיֹּת:

אמר הקב"ה לנח: "ומכל החי מכל בשר שנים מכל תביא אל התיבה". ראה הקב"ה את נח מביא שני ציפורים, שני אריות, שתי חיפושיות. אמר לו הקב"ה: מה מעשיך נח? אמר לו נח: וכי לא אמרת לי להביא שניים מכל חיה אל התיבה? אמר לו הקב"ה: "מהעוף למינהו ומן הבהמה למינה מכל רמש האדמה למינהו..." – אין דומה ציפור הדרור ליונה ולא היונה לתוכי, אין דומה אריה אפריקאי לאריה האסייתי ולא הטיגריס הסיבירי לנמר החברבורות, אין דומה חיפושית הזבל לחיפושית הליקטוס ולא יקרונית הנאה ליקרונית הפרחים. ועל כך משורר דוד בתהילים "טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו".

ג. **בראשית ז', ב':** מכל הבהמה הטְהוֹרָה תִקַּח לָךְ שְׁבַעַה שְׁבַעַה אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ וּמִן הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר לֹא טְהוֹרָה הוּא שְׁנַיִם אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ:

1) וכי יש לך בהמה טהורה ובהמה שאיננה טהורה? והרי על כולם נאמר "כי טוב!" אלא שעתידיים ישראל לקבל תורה שקדמה לעולם ובתורה זו כתוב: "דְּבַרוּ אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֹאת הַחַיָּה אֲשֶׁר תֹּאכְלוּ מִכָּל הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר עַל הָאָרֶץ" (ויקרא י"א, ב') וכן הוא אומר "לְהַבְדִּיל בֵּין הַטָּמֵא וּבֵין הַטְּהוֹר וּבֵין הַנְּאֻכָּלֹת וּבֵין הַחַיָּה הַנְּאֻכָּלֹת אֲשֶׁר לֹא תֹאכְלוּ" (ויקרא י"א, מ"ז). מלמד שלא החיה טמאה אלא שאסורה היא לישראל ולפיכך קוראת אותה התורה "טמאה".

2) וכי מה ענין "איש ואשתו" אצל החיות? אלא שבשעה שחישב הקב"ה להחריב עולמו ולהציל את נח בלבד באה לפניו חווה, אם כל חי, לבושה שק ובוכייה: וכי לא חשובים בניי ובנותיי לפניך? וכי אין הם ברואיך? אמר לה הקב"ה: מי שאין בו דעה אסור לרחם עליו! ענתה לו חווה: אף על פי שדעה אין ברובם רוח חיים יש בהם ורצון לחיים יש בהם שנאמר "כלם אליך ישררון לתת אכלם בעיתו" וכן הוא אומר "תסתיר פניך ויהלון" ולא עוד אלא שמתפללים אליך שנאמר "הללו את ה' מן הארץ תנינים וכל תהומות. החיה וכל בהמה, רמש וציפור כנף". מיד ריחם עליהם הקב"ה כאנשים וציווה לנח "מכל הבהמה... תקח לך... איש ואשתו".

ד. **בראשית ז', י"ג-י"ד:** בַּעֲצֵם הַיּוֹם הַזֶּה בָּא נֹחַ וְשֵׁם וְחָם וְיָפֶת... אֶל הַתְּבָה: הִמָּה וְכָל הַחַיָּה לְמִינָהּ וְכָל הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ וְכָל הָרֶמֶשׂ הָרֶמֶשׂ עַל הָאָרֶץ לְמִינָהּ וְכָל הָעוֹף לְמִינָהּ: כָּל צְפוּר כָּל כָּנָף:

אמרו רבותינו: תיבת נח - עולם קטן. פעם אחת שמע נח נקישות בבטן התיבה, ירד וראה את הנקר מנקר ברצפת התיבה, אמר לו נח: מה מעשיך? אמר לו הנקר: קצה נפשי במזון הרגיל ומחפש אני מזון ערב לחיכי. אמר לו נח: כולנו בסירה אחת! במעשיך מטביע אתה את התיבה כולה! לאחר שיצא נח מהתיבה החל כורת עצים ואוכל חיות ומזהם אוויר ונהרות. באו לפניו החיות ואמרו לו: נח, מה מעשיך? אמר להם: משפר אני את חיי. אמרו לו: כולנו בסירה אחת! במעשיך מחריב אתה את העולם כולו!

ה. **בראשית ז', ט"ו: וַיְבֹאוּ אֶל נֹחַ אֵל הַתְּבָה שְׁנַיִם שְׁנַיִם מִכָּל הַבְּשָׂר
אֲשֶׁר בּוֹ רוּחַ חַיִּים:**

כיוון שראו עמי הארץ את נח בונה תיבה שלש מאות אמה אורך התחילו מלגלים עליו "וכי כמה ילדים יש לו לנח שבונה כך" אמר להם נח "לא לי ולבניי בלבד אני בונה את התיבה אלא לכל אשר בו רוח חיים" המשיכו צוחקים על נח והיו אומרים "וכי יכולים כל החיות לדור בתיבה אחת? וודאי יריבו ויזוזו וידחקו אותך ואת בני משפחתך!" אמר להם "אמנם שמי נח, אך מוטב תפגע נוחותי ונוחות צאצאיי ולא תיהרג עוד חיה אחת". כיוון שאמר כך באו כל החיות מאליהם אל התיבה והיו נכנסות זוג זוג בנחת ובעדינות שנאמר "ויבאו אל נח אל התיבה שנים שנים".

ו. אמרו רבותינו: שנים עשר חודש שעשה נח בתיבה לא טעם טעם שינה, לא הוא ולא בניו, לא ביום ולא בלילה, שהיה עסוק לזון את הנפשות שהיו עימו. יש בהמה שהיתה אוכלת בשעה אחת ביום, ויש בשתים, ויש בשלוש, ויש בארבע, ויש בשליש הלילה, ויש באמצעו של לילה, ויש בקריאת הגבר. ומה היה מאכילן? כל מין ומין לפי שהיה למוד: תבן לגמלים, זמורות לפילים, שעורים לחמורים, חצובות לצבאים, זכוכית לנעמיות (מדרש זה מובא בבראשית רבה, ל"א).

ז. **בראשית ח' י"א: וְהָיָה עֲלֶיהָ זֵית טָרֶף בְּפִיהָ:**

א"ר ירמיה בן אלעזר מאי דכתיב והנה עלה זית טרף בפיה, אמרה יונה לפני הקב"ה רבש"ע יהיו מזונותי מרורין כזית ומסורין בידך ואל יהיו מתוקין כדבש ותלויין ביד בשר ודם. (מדרש זה מובא ברש"י על הפסוק).

n. **בראשית ח', כ':** וַיְבִן נֹחַ מִזְבֵּחַ לַיהוָה וַיִּקַּח מִכָּל הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה וּמִכָּל הָעוֹף הַטְּהוֹר וַיַּעַל עֹלֹת בַּמִּזְבֵּחַ:

(1) נאמר כאן: "ולא מצאה היונה מנוח לכף רגלה...וישלח ידו ויקחה" (בראשית ח', ט') ונאמר להלן "ויאמר אל תשלח ידך אל הנער" (בראשית כ"ב, י"ב) מה להלן לשחיטה אף כאן לשחיטה. מכאן שחיטב נח להעלות לעולה אף את היונה ששלח, שנאמר "ויבן נח מזבח לה' ויקח מכל הבהמה הטהורה ומכל העוף הטהור ויעל עלת במזבח". שמעה זאת חווה, אם כל חי, בכתה ואמרה: הישלם תחת טובה רעה" (ירמיהו, י"ח, כ') הלכה וגילתה לה ליונה שתברח. זהו שנאמר: "ולא יספה שוב אליו עוד" (בראשית ח', י"ב).

(2) למד קיחה קיחה משדה עפרון – כתיב הכא "ויקח מכל הבהמה הטהורה..." (בראשית ח', כ"ב) וכתוב התם "נתתי קסף השדה קח ממני" (בראשית כ"ג, י"ג) מה להלן כאדם העושה בחפציו כבתוך שלו אף כאן כאדם העושה בחפציו כבתוך שלו.

ט. **בראשית ט', ב':** וּמוֹרָאֲכֶם וְחַתְּכֶם יְהִי עַל כָּל חַיַּת הָאָרֶץ וְעַל כָּל עוֹף הַשָּׁמַיִם בְּכָל אֲשֶׁר תִּרְמַשׁ הָאָדָמָה וּבְכָל דְּגַי הַיָּם בְּיַדְכֶם נִתְּנוּ:

בברכת ה' לאדם הוא אומר: "ומלאו את הארץ וכבשה ורדו בדגת הים ובעוף השמים" ובברכת ה' לנח הוא אומר: "ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ ועל כל עוף השמים... בידכם נתנו" ללמד שכל ימי אדם הראשון עד נח לא היו בני האדם מתייחסים לחיות כאל חפץ ובשל כך לא פחדו החיות מהם אלא היה האדם שולט בחיות ביד רמה כשליט הדואג לנתינו. כיוון שהחלו להתייחס אליהם כאל חפץ, שנאמר "בידכם נתנו" וכן הוא אומר: "כירק עשב נתתי לכם את כל" החלו החיות פוחדות מהם, שנאמר "ומוראכם וחתכם".

י. **בראשית ט', ג':** כָּל רֶמֶשׂ אֲשֶׁר הוּא חַי לָכֶם יְהִיֶה לְאֶכְלָהּ פְּיָרֶק
עֵשֶׂב נִתְּתִי לָכֶם אֶת כָּל:

בשעה שהתיר הקב"ה אכילת בשר לבני האדם ירדו למדרגת בהמה. בתחילה הוא אומר: "ולכל רמש על הארץ אשר בו נפש חיה את כל ירק עשב לאכלה" (בראשית א', ל') ולבסוף הוא אומר: "כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה פירק עשב נתתי לכם את כל".

יא. נאמר לנח ובניו "פירק עשב נתתי לכם את כל". מה אתה שומע מכאן? שכל עת שיתאווה האדם לאכל בשר ישלח ידו ולקח ואלו ואין כאן כי אם סיפוק צרכיו. ואילו לבני ישראל נאמר: "לא תבשל גדי בחלב אמו" (שמות כ"ג, שמות ל"ד, דברים י"ד) ועוד "לא תקח האם על הבנים... והארקת ימים" (דברים כ"ב, ו"ז) וכן הוא אומר "כבד את אביך ואת אמך למען יארכו ימיה" (שמות כ', י"ב) שומע אתה מכאן קולו הפנימי של החי, אשר האדם מישראל מצווה להקשיבו ולא להשתיקו בשאון תאוות. ומה שומע הוא? "כי בצלם אלהים עשה את האדם" (בראשית ט', ו') מה הוא רחום אף אתה רחום ולא תהיה כבהמה אשר אינה מבחינה בין עשב לעשב ובין נפש לנפש.

מכאן יש מי שנהג שלא לברך על בשר, דגים, חלב וביצים "שהכל נהייה בדברו" לפי שאין הוא מבחין באכילתו בין חיים לדומם. אלא מה יברך? הוזה אומר: בתחילה - "בורא מיני נפשות" ולבסוף - "בורא נפשות רבות להחיות בהם נפש כל חי. ברוך חי העולמים".

ומפני מה נהגו העולם לברך עליהם ברכת שהכל? לפי שחושבים העולם שהבשר גדל קפוא בתוך קופסא על מדפי הסופר ואין הם רוצים לדעת שהינו נפש חיה ככתוב: "ויאמר אלהים תוצא הארץ נפש חיה למינה בהמה ורמש וחייתו ארץ" (בראשית א', כ"ד).

יב. למה התירה התורה אכילת בשר לאחר המבול? לפי שחטא הבשר לפני המבול שנאמר: "כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ" (בראשית ז', י"ב). אך לעתיד לבוא ישוב הבשר בתשובה שנאמר: "לבי ופשתי ירננו אל אל חי" (תהלים פ"ד, ג') ואומר: "ויברך כל בשר שם קדשו לעולם ועד" (תהלים קמ"ה, כ"א).

יג. באו התרנגולות לדין מול האדם בבית דין של מעלה. אמרו: אמנם הותרנו לאדם באכילה שנאמר: "כָּל רֶמֶשׂ אֲשֶׁר הוּא חַי לְכֶם יְהִי לְאָכְלָהּ" (בראשית ט', ג') אך אדם זה משעבד ומאמלל אותנו. כולא הוא אותנו בכלובים צפופים, מעוות את הגנים שלנו וגורם לנכויות ומחלות, מוביל אותנו בתנאים קשים, מכה, בועט ומחשמל, סובלים אנו מקור וחום קיצוניים ומתבוססים אנו בצואה ובשתן של עצמנו, מפטם הוא אותנו במזון משמין ועתיר בהורמונים ועוד ועוד. קפץ האדם ואמר: רשאי אני! שנאמר "וַיֵּרְדוּ בְּדִגַּת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם" (בראשית א', כ"ח). והרי על אדם באדם הוא אומר "אִישׁ בְּאָחִיו לֹא תִרְדֶּה בּוֹ בְּפִרְךָ" (ויקרא כ"ה, מ"ו), מכאן שומע אני שבחיות רשאי אני לרדות בפרך! החלו התרנגולות בוכות, הביאו את האריה שיעיד בעדם. אמר האריה: אמנם חיה טורפת אני אך אכילתי היא חלק מגלגל החיים, אינני גורם לסבל של חיים שלמים אלא טורף כשצריך. קפץ האדם וענה: עליך נאמר "הַיִּשְׂאֵג אֶרְיָה בַּיַּעַר וְטָרַף אֵין לוֹ" (עמוס ג', ד') ללמד שאין אתה מטיל אימתך אלא בשעה שבא אתה לאכול, אך עלי נאמר "וּמִוֹרְאֵכֶם וְחִתְּכֶם יְהִי עַל כָּל חַיַּת הָאָרֶץ" (בראשית ט', ב') ללמד שרשאי אני לרדותם בפרך בכל ימי חייהם! בכו התרנגולות ובאו לפני חווה, אם כל חי. אמרה חווה לאדם: אמנם שורת הדין עמך אך אנא ממך רחם על בני! ויש אומרים שאמרה לו: הרבה מצוות נתנו על מנת שתחוס על החיות – שחיטה וכיסוי הדם, עזוב תעזוב, שילוח הקן ועוד, אע"פ שהתירה לך תורה לאכול חיות עשה זאת במינון ובמיעוט סבל, עשה זאת כחלק מגלגל החיים ולא בשבירה שלו.

מכאן אמרו: לא יגדלו חיות לבשר (ולא לחלב ולביצים) באופן הגורם לחיות סבל רב. וכי אפשר הדבר? והרי בשביל בשר בכמות רבה צריך האדם לפטמם ולהאכילם בהורמונים ואנטיביוטיקה ולהתערב גנטית ועוד ועוד! לפיכך מצווה למעט באכילת בשר. ויש הנוהגים לא לאכול בשר אלא בשבתות וימים מיוחדים ותבוא עליהם ברכה. נמצאת אוכל בשר במידה ובכך ממתן את כוחות תעשיית הבשר אשר גורמת לסבל רב לחיות מרגע היוולדם עד רגע מותם.

יד. **בראשית ט', ט': וְאֵין הַנְּנִי מְקִיִּים אֶת בְּרִיתִי אִתְּכֶם וְאֶת זְרַעְכֶם אֲחַרְיָכֶם:**

נתאוה הקב"ה לכרות ברית את יושבי הארץ, שלח לו לגבריאיל למצוא איש אשר יוכל לכרות עימו ברית. הלך גבריאיל על פני כל הארץ ולא מצא, בא לפני כיסא הכבוד ואמר: ריבונו של עולם, קשה הדבר לאמרו אך אין צדיק בארץ אשר מקיים את מצוותך. אמר הקב"ה: וכי לא בראתי אדם? אמר גבריאיל: אדם חטא ואכל מעץ הדעת. אמר הקב"ה: כלום אין בניו קיימים? אמר גבריאיל: ייעדתם לעבדה ולשמרה ואינם עובדים את האדמה אלא מעבידים אותה, אין הם שומרים את הגן

אלא שומרים הכל לעצמם. אמר הקב"ה: אני עשיתים ישרים והמה בקשו חשבונות רבים, אבטל חשבוננו של עולם, זרע וקציר חום וקור קיץ וחורף יום ולילה, ואצום מצוותי שוב ואוכל לכרות עימם ברית. מיד אמר לנח "קץ כל בשר בא לפני" וגו' "עשה לך תבת עצי גפר" וגו' "ומכל החי מכל בשר תקח". עד כאן היו לוקחים מכל החי בחמס והיו משחיתים דרכם, וכאן נאמר "תקח להחיות אתך". ומה כתוב לאחר מכן? "הנני מקים את בריתי" מכיוון שהקב"ה הקים עימו ברית.

מכאן אמרו: תכלית הטוב להיטיב, ומהי הטובה שמיטיב הטוב? שנותן לברואיו להיטיב כמותו. שהרי כל עוד לא הציל נח את החיות והכניסם לתיבה לא כרת הקב"ה ברית עימו, כיוון שלקח את החיות להחיות איתו כרת עימו הקב"ה ברית.

ואמרו: זהו צלם אלוקים שבו שדבק במעשי בוראו, מה הוא נתן לו מחיי עולמים ונפח בגוייתו כך נח לקח עימו להחיות מכל בשר. מיד אמר הקב"ה: ראו בני זה שעושה ממעשי, זהו צדיק אשר יפרח. וכן אתה אומר איזהו שומר הברית זהו צדיק. וצדיק המעולה מכולם הוא צדיק בכל הדורות שמשמר כל כוחותיו להמשכת שפעו של בורא עולם לעולמי עולמים.

טו. **בראשית ט', י"א: וְהִקְמֹתִי אֶת בְּרִיתִי אִתְּכֶם וְלֹא יִכָּרֵת כָּל בֶּשֶׂר**
עוד וגו'

הבטיח הקב"ה שלא יכרת ולא יאבד ולא יכחד אף חי עוד לעולם. ומה אם הקב"ה הבטיח כך על אחת כמה וכמה שמצוים אנו לדאוג לקיים ולהחיות כל חי וקל וחומר שלא להכחיד חיות במעשי ידינו.

טז. **בראשית ט', י"א: וְהִקְמֹתִי אֶת בְּרִיתִי אִתְּכֶם וְלֹא יִכָּרֵת כָּל בֶּשֶׂר**
עוד מִמִּי הַמְּבֹאֵל וְלֹא יִהְיֶה עוֹד מְבֹאֵל לְשַׁחַת הָאָרֶץ:

ברית מוזרה היא זו - הקב"ה התחייב, האדם מה התחייב?! אלא קרא כך - "וְהִקְמֹתִי אֶת בְּרִיתִי אִתְּכֶם" ברית זו מה היא? "וְלֹא יִכָּרֵת כָּל בֶּשֶׂר עוֹד מִמִּי הַמְּבֹאֵל" זו התחייבות האדם שלא יכחיד חיות, "וְלֹא יִהְיֶה עוֹד מְבֹאֵל לְשַׁחַת הָאָרֶץ" זוהי התחייבותו של הקב"ה שאם כך האדם עושה לא יביא עוד

חורבן לעולם. וכן אתה מוצא לפני המבול (ו', י"ח-י"ט) - "וְהִקְמַתִּי אֶת בְּרִיתִי אִתְּךָ" ברית זו מה היא? "וּמִכֹּל הַחַי מִכֹּל בֶּשֶׂר שְׁנַיִם מִכֹּל תָּבִיא אֵל הַתְּבָה לְחַיִּית אִתְּךָ" זו התחייבותו של נח, "וּבָאתְךָ אֵל הַתְּבָה אִתְּךָ וּבְנֵיךָ" זוהי התחייבותו של הקב"ה, שבזכות מצווה זו יזכו נח ומשפחתו להנצל.

ז. בראשית ט', י"ב: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים זֹאת אוֹת הַבְּרִית אֲשֶׁר אָנִי נֹתֵן בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין כָּל נֶפֶשׁ חַיָּה אֲשֶׁר אִתְּכֶם לְדֹרֹת עוֹלָם:

ברית משולשת היא זו - בין אלוהים ובין האדם ובין החיות.

ח. בראשית ט', ד': אַךְ בֶּשֶׂר בִּנְפֹשׁוֹ דָמוֹ לֹא תֹאכְלוּ:

וכל כך למה? הווה אומר "כִּי נֶפֶשׁ הַבֶּשֶׂר בַּדָּם הוּא" (ויקרא י"ז, י"א) ללמדך שאסור לו לאדם לפגוע בנפש לפי שפוגע בחיי-החיים, שכינתא עילאה. ואומר: "רַק הַדָּם לֹא תֹאכְלוּ עַל הָאָרֶץ תִּשְׁפְּכוּ כַּמַּיִם" (דברים ט"ז, י"ב) לפי שגם בשעה שניזון האדם מהחיים, אין לו באמת נגיעה בהם והוא מחזירם לאמא אדמה. ובשעה שאדם שוחט, מקבלת חווה, אם כל חי, את הנפש הבאה אליה בדמעות שנאמר: "תִּשְׁפְּכוּ כַּמַּיִם" ואומר: "עֵינֵי עֵינֵי יִרְדֶּה מֵיָם" (איכה א', ט"ז). ומתכללת הנפש בנשמת העולם, בעץ החיים אשר בתוך הגן, וקרויה: "נִשְׁמַת כָּל חַי" (תקוני זהר, פ"ז) וכן הוא אומר: "וְהָרוּחַ תָּשׁוּב אֵל הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נִתְּנָה" (קהלת י"ב, ז').

---

¹ מסופר כי בכפר יהודי קטן, הלך השוחט להביא מים, כדי לטבול בהם את הסכין בעת ההשחזה, כהנחה להליך השחיטה. מרחוק, הוא הבחין בזקן גוי, שצפה בו, כשהוא מניד ראשו באי שביעות רצון. לבסוף ניגש אליו השוחט הצעיר ושאלו לפשר הדבר. הזקן סיפר לו, שבעת שצפה בו מכין את הסכין לשחיטה, הוא נזכר כיצד שנים רבות לפני כן, כשהיה בעצמו איש צעיר, צפה ברבי ישראל בעל שם-טוב, מייסד החסידות, עושה את אותו הדבר עצמו. אל שרבי ישראל, כך הסביר, לא היה צריך להביא מים כדי להשחית את הסכין. הדמעות שזלגו מעיניו הספיקו.

לכך תוקנה ברכת "בורא נפשות"²: על הבשר, הדגים, הביצים והחלב הוא אומר: "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם בורא מיני נפשות". ולבסוף מברך: "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם בורא נפשות רבות, להחיות בהם נפש כל חי, ברוך חי העולמים"

פירוש לברכה: בורא נפשות רבות - יש בעולם כ"כ הרבה יצורים חיים, מהגדולים ביותר, לווייתנים ופילים ועד צורות חיים מיקרוסקופיות, חרקים וחד-תאיים. חיים בים, ביבשה, באוויר. צורות וגוונים, תודעה ורגש, רצונות, אינסטינקטים, אבולוציה. **להחיות בהם נפש כל חי** - כל החיות האלה מקיימות באורח פלא את גלגל החיים הגדול, כל חיה מספקת לעולם משהו, כל חיה ניזונה מחיים ונאכלת ע"י אחרים וזהו מעגל גדול ומופלא שכולם שותפים בו, גם האדם. אמנם האדם מודע לעצמו ובכך יש לו הסתכלות רפלקטיבית וביקורתית על מקומו במעגל, הסתכלות המקנה לו אפשרות לצאת מהמעגל ברמה זו או אחרת ואף לפגוע ולנצל, להשתמש בו לאינטרסים שלו. אך בסופו של דבר – נקודת החיות, האין-סוף החמקמק והקדוש הקרוי "חיים", הוא דבר שאין לאדם תפיסה בו. האדם נולד על כורחו ומת על כורחו ובחיינו מוכרח להתקיים ע"י אכילה של חומרים אורגניים ובכך גם הוא הופך להיות עוד צבע בקשת הקיום, עוד חוליה בשרשרת של גלגל החיים הגדול, עוד כלי המכיל בתוכו לזמן מוגבל, כמו גם יתר היצורים, ניצוץ של חיים ממקור החיים המשותף והנצחי - **ברוך חי העולמים.**

---

² במסכת ברכות בתלמוד הירושלמי, בסוגיה שבה מובא נוסח הברכה, נאמר כך: "רבי אבא בר יעקב בשם רבי יצחק רובה: רבי כשהיה אוכל בשר או ביצה היה אומר: אשר ברא נפשות רבות להחיות בהן נפש כל חי, ברוך אתה ה' חי העולמים. עד כדון בסוף, בתחילה: [עד כאן בסוף, ומה מברכים בתחילה?]. אמר רבי חגי: בורא מיני נפשות". יש לציין כי ברשימת ברכות שנשתמרה בגניזה הקהירית נמצאה ברכה ראשונה בנוסח "בורא מיני נפשות", וברכה אחרונה בנוסח "ברוך אתה ה' אשר ברא נפשות טהורות להחיות בהם נפש כל חי" – ויש ללמוד מכך שהיו ככל הנראה קהילות שבהן נהגו בפועל לברך ברכות מיוחדות אלו בעת אכילת מזון מן החי. (המהלך שפורט כאן מוזכר בקצרה בביאור הגר"א באורח חיים סימן רח סעיף ז: "ומנהג הראשונים לא היה לברך אלא על ביעא וקופרא לבד והטעם שדייקו לשון נפשות מיני נפשות כמ"ש בירושלמי דברכות פ"ו רבי כשהיה אוכל בשר וביצה כו' מברך אשר ברא נפשות כו'... דבאמת לא היו מברכין אחר פת אורז ודוחן כלל כמנהגם").

- א. עולם קשה נברא מקדם.
ללא גבול ובלי קודים.
מפתח ירד מעדן, לאדם.
הלכו בשרירותם.
כחתול השומר על שמנתו
כילד המשוחד
- ב. פגמו בחיבור, בקשר
אלוהים ואדם, אדם ואדם,
אדם ובהמה - תושיע ה'
הפרת אמונים, מפתח נלקח לעדן
להחיות.
להמית כדי להחיות.
מ ח ד ש.
- ג. כמעט.
אחד נפקד. תם, נינוח. מצא חן.
העולם נבחר בנוחיותו.
להמשיך עולם, חיים ומציאות.
זוגות ממשיכות מותרות משפחות.
- ד. צר לי עליך עולמי החרב,
אני אוהב...
זוגות יקרים שימרו יצירה.
בנו, חיו ותקשיבו
לא תהיה הזדמנות שנייה.
נאם הנינוח.
אדם ממשיך, מפתח מצומצם
פותח תיבה, פותחה בכאב חגיגי
סדר עולם מחודש.

איסור אכילת הדם

א. ויקרא י"ז, י"ג: וְשִׁפַּךְ אֶת דָּמוֹ וְכִסְהוּ בְעֶפְרָ:

למה ציוותה התורה על כיוסו הדם? לפי שהדם זועק מהארץ כפי שנאמר: "קול דְּמֵי אֲחִיךָ צֹעֲקִים אֵלַי מִן הָאֲדָמָה" (בראשית ד', י') ומשאיר הוא כתם על האדמה. דבר אחר - לפי שנאמר: "כִּי הַדָּם הוּא הַנֶּפֶשׁ" (דברים י"ב, כ"ג) והנפש פנימית היא ומכוסה. ויש אומרים - קבורה היא לחיה לפי שבשרה נאכל, לפחות דמה יהיה קבור בארץ. אחרים אומרים - כפרה היא שנאמר: "כִּי נִפְשׁ הַבֶּשֶׂר בַּדָּם הוּא וְאֲנִי נִתְתִּיו לָכֶם עַל הַמִּזְבֵּחַ לְכַפֵּר עַל נַפְשֹׁתֵיכֶם כִּי הַדָּם הוּא בְּנֶפֶשׁ יִכָּפֵר" (ויקרא י"ז, י"א) וכן הוא אומר: "וְדָם זִבְחֵיךָ יִשְׁפָּךְ עַל מִזְבֵּחַ ה' אֱלֹהֶיךָ וְהַבֶּשֶׂר תֹּאכְלוּ" (דברים י"ב, כ"ז) וכיוון שאין מזבח הוא אומר: "רַק הַדָּם לֹא תֹאכְלוּ עַל הָאָרֶץ תִּשְׁפְּכֶנּוּ כַּמַּיִם" (דברים י"ב ט"ז). אמרו להם - כבר נאמר: "וְלֹאֲרָץ לֹא יִכָּפֵר לְדָם אֲשֶׁר שִׁפָּךְ בָּהּ כִּי אִם בַּדָּם שִׁפְכּוּ" (במדבר ל"ה, ל"ג).

ב. הדם הוא הנפש והנפש רוצה לחיות והחיים הם ממעל לטעם ודעת עד שאין לך תפיסה בהם כלל והרצון לחיות הוא ממעל לשכל עד ששווה הוא בין מבוגר לתינוק ובין אדם לחיה ועל כורחך אתה חי. בשל כך הוא אומר: "אֶךָ בֶּשֶׂר בְּנִפְשׁוֹ דָּמוֹ לֹא תֹאכְלוּ" (בראשית ט', ד') ומיד אחרי כן הוא אומר: "וְאֶךָ אֶת דְּמֵיכֶם לִנְפְשֹׁתֵיכֶם אֲדַרְשׁ" (בראשית ט', ה'). וכן הוא אומר: "שִׁפָּךְ דָּם הָאָדָם בְּאֲדָם דָּמוֹ יִשְׁפָּךְ" (בראשית ט', ו') ובהמשך יאמר: "אִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִשְׁחַט שׂוֹר אוֹ כֶּשֶׂב... וְאֵל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא הִבִּיא... דָּם יַחֲשֵׁב לְאִישׁ הֵהוּא דָּם שִׁפָּךְ" (ויקרא י"ז, ד'). ואומר: "רַק חִזַּק לְבַלְתִּי אֶכַּל הַדָּם כִּי הַדָּם הוּא הַנֶּפֶשׁ וְלֹא תֹאכְלוּ הַנֶּפֶשׁ עִם הַבֶּשֶׂר: לֹא תֹאכְלוּ עַל הָאָרֶץ תִּשְׁפְּכֶנּוּ כַּמַּיִם" (דברים י"ב, כ"ג-כ"ד) אין לך נגיעה בדם האדם ולא נגיעה בדם החיות. כי הדם הוא הנפש...

'פח בשר'

כידוע ישנו איסור כללי שלא להשחית דבר מועיל וככל שהדבר חשוב יותר, כך צריך להיזהר יותר שלא להשחיתו. יסוד איסור 'בל תשחית' נאמר אמנם לגבי עצי פרי³ אך אנו מוצאים בדברי חכמים אזהרות רבות המסתמכות על איסור 'בל תשחית' ועניינם להרחיק את האדם מהשחתת כל דבר מועיל⁴.

למדנו שיש להיזהר שלא להשחית מאכלים, וביותר הקפידו חז"ל שלא להשחית ושלא לזלזל בלחם, שהלחם הוא עיקר מזונו של האדם. כל חתיכת לחם בשיעור כזית כבר נחשבת ללחם ונוהגים שלא לאבדה ולכן אם נותרו על השולחן בסוף הארוחה פירורים גדולים כזית, אסור לשטוף את השולחן ולהרטיבם, משום שעל ידי כך הוא מאבדם ומשחיתם⁵. אם אין שימוש בשיירי הלחם נוהגים להניחם בפח בתוך שקית ניילון, ויש נוהגים ליחד פח מיוחד ללחם ובו להניח רק שיירי לחם ולא כל דבר אחר.

בדומה ללחם גם הבשר הוא מאכל שיש לשים עליו את הדעת. אכילת בשר, גם לאלו בינינו שאינם צמחונים, איננה דבר הברור מאליו. הבשר אינו עוד רכיב מזון שנמצא לנו בצלחת וההגבלות התורניות הרבות שהוא עובר עד שמגיע לשולחנו רק מעידות על כך. הבשר והעוף אינם חפץ ולמעשה לפני זמן לא רב הם היו פרה ותרנגול שחיו את חייהם בשלווה (או שלא) עד שהוחלט שהגיע זמנם להפוך לחלק מהתפריט שלנו. אם ממשיכים את הדרכות התורה בדבר היחס הראוי לבעלי החיים, המודעות הגבוהה שאנו נדרשים אליה לגבי האוכל שאותו אנו מכניסים לפינו, הכבוד שאנו נקראים לחלוק לכל דבר והאיסור להשחית אותו, הרי שגם מי שהכריע שברצונו לאכול בשר נקרא לכל הפחות להיות מודע למורכבות שבדבר מבחינה מוסרית, רוחנית ותורנית. בשל כך יש הנוהגים ליחד פח מיוחד לבשר ובו להניח רק שיירי בשר ולא כל דבר אחר.

ההדרכה ההלכתית לנהוג כבוד בלחם מפאת חשיבותו, בדומה להפרדת התרומה ושאריות פירות השביעית מיתר האשפה מפאת קדושתם, מזכירים לנו לחשוב לא רק מאין הגיע האוכל אלא גם להיכן הוא הולך. תודעה זו הולכת ומתפתחת בעולם עם כניסתה של החשיבה האקולוגית הקוראת לנו לשים לב לא רק לייצור ולשינוע ולמידת פגיעתם בסביבה, אלא גם להיכן המוצר מגיע בסופו של דבר - להתכלות, למיחזור או שמא לזיהום. בשנים האחרונות אף הולך ומתרחב הנוהג לזרוק כל חומר למיכל המיחזור המתאים. איסור אכילת הדם וחובת שפיכתו על הארץ אשר מזכירים לנו שהבשר איננו עוד

---

3 דברים כ', י"ט: "לא תשחית את עצה".

4 הריגת בעלי חיים, חולין דף ז', ע"ב; השחתת כלים, שבת דף קכט, ע"א; השחתת מאכלים, שבת דף קמ, ע"ב; השחתת בגדים, קידושין דף לב, ע"א; יש הסוברים שגם אזהרות אלו הן איסור דאורייתא.

5 שו"ע או"ח קפ, ג'.

פריט מזון ברור מאליו אלא מקורו ב'נפש חיה' שאמנם בשרה נאכל אך אין היא באמת בבעלותנו, באות לידי ביטוי פחות בתקופה בה האדם הממוצע קונה את הבשר בחנות, מוכשר וסטרילי, ואילו דווקא 'פח הבשר' אשר נוגע לכל אחד מאיתנו יכול להפיח מחדש את הרוח של מצוות אלו בהזכירו לנו את ה'נפש חיה' שבבשר ואת הכבוד שראוי לנהוג בו.

■ בשורה / ברק דרורי

- א.** בשרתי בשורה ובראתי עולם.
עומד מנגד, מרוצה.
שלם.
מלא בכול טוב, בחיים
מלאים ורעננים.
מעניין, הומה. שוקק
ומשתוקק.
לאחוז בכול. ללא גבולות.
לאינסוף רוצה. לצמוח
וטפס אל על.
באין משים לב, מרוב-רוב
יש משחית.
תשוקה חזקה.
אכילה גסה. נוטפת ריר, גס.
לא רצוי.
רוצה אני אותו והוא אותי.
יחסיי ידידות חמים, קירוב
רצונות.
מקווה אני לעידון לאיזון
בחיים.
התאכזבתי, נהייתי, ערגתי,
כעסתי. אהבתי
יצירה שלי. ילדה שלי.
בשורה שלי.
- ב.** תשוקה גברה, בעליון. בפאר
יצירתי.
בשר ודם הוא, תאוה
מפעפעת בקרבו
מה אעשה לו על תשוקתו?
אעניש, אעביר, אסלח.
אכסה?
היכסה הפאר תשוקתו,
תשוקתי, תשוקתנו?
תאוה זורמת בעורקיו,
קשה וחריפה.
מקום אין לה בעולמי.
באיזון יצירתי.
אפריד לכאן ולכאן.
תשוקה בקטנה עומדת על
משקל העולם.
גדולה, אך לא בעולמי.
בזויה בעיני.
מתחת לאדמה, שיכסה
הדם.
לא כאן לראותו ולא קל.
איזון בישרתי. בישרתי
בשר.
זכור זאת פאר היצירה.
זכור והישמר.

פרק י"א במדבר (סיפור קברות התאוה)

א. במדבר י"א, ד': וַיָּשְׁבוּ וַיֵּבְכוּ גַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ מִי יֹאכְלֵנוּ בָּשָׂר:

במדבר י"א, י"ב: הָאֲנָכִי הָרִיתִי אֶת כָּל הָעַם הַזֶּה אִם אֲנֹכִי יִלְדֶתֶיהוּ כִּי תֹאמַר אֵלַי שְׂאֵהוּ בְּחִיקָךְ פֶּאֶשֶׁר יִשָּׂא הָאֲמֹן אֶת הַיֵּנֶק:

דימתה התורה את עם ישראל לתינוק. מה תינוק זה יש לו רק את עצמו ואת צרכיו ורואה את כולם כמשרתיו, כך ישראל - חישבו את הקב"ה לבעל המסעדה ואת משה למלצר ואת הבהמות, העופות והדגים, אשר עליהם נאמר: "נֶפֶשׁ חַיָּה", לעוד מנה בתפריט.

ב. במדבר י"א, כ': עַד אֲשֶׁר יֵצֵא מֵאֶפְסֹם וְהָיָה לָכֶם לְזָרָא:

וכי לא יכלו להפסיק לאכול עד שייצא מאפסם? אלא שראה הקב"ה שגדולה תאוותם לבשר עד שיקשה עליהם מאד להפסיק לאכול. כיוצא בו אתה שואל - היאך מתיר הקב"ה לישראל לאכול בשר הרי וודאי אין זה מוסרי? אלא שידע הקב"ה שגדולה תאוות האדם לבשר וקשה עליו להפסיק לאכול בשל כך הביא להם לישראל מצוות רבות המגבילות אכילתם והמזכירות להם שכשיהיה כוח בידם יפסיקו לאכול בשר.

ג. במדבר י"א, כ"א: הֲצֵאן וּבָקֵר יִשְׁחַט לָהֶם וּמִצָּא לָהֶם אִם אֶת כָּל דְּגֵי הַיָּם יֹאסֹף לָהֶם וּמִצָּא לָהֶם:

בשעה שאמר משה מילים אלו בכתה חווה, אם כל חי, ואמרה: נתנבא משה ולא ידע מה נתנבא. שעתידיים ישראל, יחד עם אומות העולם, לאסוף כל צאן ובקר שיש בעולם ולצוד כל דג שיש בים על מנת לאוכלם. ולא יספיק להם עד שיפטמו אותם ויגדלו אותם בצורות לא טבעיות ויעוותו את גופם ועדיין לא יספיק להם. וכל זאת למה? לפי ש"אין אדם מת וְחֲצִי תֵּאָוֶתוּ בְּיָדוֹ" (מדרש רבה, קהלת, סדר א) ונאמר: "וְהָאֲסֹפֶסֶף אֲשֶׁר בְּקִרְבוֹ הַתְּאֵוָה וַיָּשְׁבוּ וַיֵּבְכוּ גַם בְּנֵי

יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ מִי יֹאכְלֵנוּ בְּשָׂר׃ (ויקרא י"א, ד') ואומר: "וַיִּקְרָא אֶת שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא קְבֵרוֹת הַתְּאֵנָה כִּי שָׁם קָבְרוּ אֶת הָעַם הַמִּתְאָוִיִּם" (ויקרא י"א, ל"ד) ללמדך שמתו ועדיין הם מתאווים.

ד. **במדבר י"א, ל"ב:** וַיִּקְּמוּ הָעָם כָּל הַיּוֹם הַהוּא וְכָל הַלַּיְלָה וְכָל יוֹם הַמִּחְרָת וַיֹּאסְפוּ אֶת הַשְּׁלֹוֹ הַמִּמַּעֵיט אֲסָף עֲשָׂרָה חֲמֹרִים: על כגון זה נאמר: "אכול כפי יכולתך".

■ תפילה למעמקים / מתתיהו קאהן

סמיך כמו כאב

שורת בפעימותיו הקטנות

מבקש לערוק שוב מהחדות

שבה אנו מתפרצים

לעולם הקר הזה

חזרה אל הלב

אל בטן

האדמ

ה'

- א. דורך על קרקע קשה
עזובה היא הארץ
אשה
נעדרת כל רגש
תחושה
שאינה מקשיבה
רק הופכת היא
לוקשיחה, מכחישה
את גבה מכופפת
לקול נעלי הכבישה
- ב. אנשים רעי לב
נערים הם בעצם
עוורים מגודלים מהלכים
לא שומעים את קולה
משחקים בפיסות אדמה
נדליינית אדישה
נאטמת בקצב
נסתמת בעצב.
- ג. הולך משתאה
מצמצם את עיני
משתדל לא לראות
לא להיות משונה
מחייך כשצריך
משתתף במסיבת זוללי
הבשר במחירי סוף עונה
לועס בבושה
מברך בלחישה.
- ד. מחפש את חלקת השלוחה
המקום בו שוררת
אחוה
צניעות מבוררת
ללא מריבה
ללא שכחת כל דבר
שהיה פעם חי או שמר
בקרבו בתוכו איזה
סוג משונה מיוחד של
אוצר.

■ לכסות / יאיר דביר

א. זה כמו לבקש סליחה
כמו לשים משקפי שמש בהלוויה
שלא יראו את הדמעות
מותר וכדאי וצריך
אבל נשאיר פינה קטנה,
מלוכלכת,
זכר לחורבן

ב. זה כמו לשקר לאמא
כמו לעצום עיניים ליד קבצן
ככה בטוח לא יהיו דמעות
מותר וכדאי וצריך
אז נעבד ונטחן ונקפיא,
בסטריליות,
שלא יהיה זכר
לחורבן

■ רחשי תאוה / יואב שמלה

אם תחפרו באדמה תמצאו מטמון – דמים רבים,
דמים מגוונים שנמצאים כולם מתחת
לפני האדמה כבר יש חיים
הנפש מכוסה וממשיכה להפעים
והאדמה האדומה נרעדת לעיתים
דמוי צעקה, דמוי זעקה דוממת
לוחשת לנו דם מכוסה איננו מת
הבשר בין השינים והתאוה מסמאת את העיניים
ובין השניים באופן מקרי
הפנים הזוות בניסיון פיצוח האיל והצבי
ונפשכם עדיין כמהה והעיסוק בבקר גירה והריר גבר
אל תדאגי נא תאוה, מתארגנת עלייה למקדש מחר

להגדיל בשקל תשעים / יאיר דביר

האוטובוס עמד לצאת עוד 10 דקות והייתי עם תיק ענק אז החלטתי לקנות איזה משהו קטן שאפשר לדחוף לפה תוך כדי ריצה. תמיד כשאני עושה את זה נוטף לי רוטב על החולצה, אני שונא את זה! ועוד היום יש לי חולצה לבנה, נקייה כזאת, לכבוד הקונצרט של אח שלי... אבל אני רעב ואת החולצה בכל מקרה קיבלתי במתנה מדודה חווה אז מ'כפת?

"תוסיף קצת קישואים, אממ וגם שומים וכמה בצלים. יופי. אהה, ושים לי עוד קטשופ! אני אוהב את זה אדום!" כמה זמן לוקח לו? אני אאחר לאוטובוס..

"רגע, אפשר להגדיל את ההמבורגר בשקל תשעים?" אני לא מבין למה הוא מתקמצן? כמה זה כבר עולה לו? **"תגדיל, תגדיל! אני מת מרעב!"** הרגשתי שהנפש שלי יבשה.

אני לא יודע למה אבל הוא פשוט לא הסכים להגדיל לי. התחלתי לבכות. פשוט מיררתי בבכי. **"מי יאכילני בשר? מי? מי? מי?"** זה לא עבד עליו. אנשים מסביב הסתכלו עלי אבל לא היה לי אכפת, הם היו נראים לי כמו צללים רחוקים, כמו המון... מלצרים!! צעקתי להם: **"בשר! תביאו לי בשר!! אני מתייבש!!"** לפתע המוכר ניגש אלי ואמר שהוא מוכן להגדיל רק אם אביא לו את החולצה שלי. הסתכלתי עליה – 120 נ"ש של לובן - בכל מקרה היא היתה מתלכלכת באדום חשבתי לעצמי. אז הבאתי לו אותה. הוא אמר תודה, צחק והלך למטבח. אחרי כמה דקות הוא חזר, לבוש בחולצה האדומה שלי ובידו מגש עם בשר ליום שלם! איזה יום?! יומיים! חמישה ימים! עשרה! עשרים! חודש שלם!!! "אכול כפי יכולתך" הוא אמר לי. אז אכלתי כפי יכולתי. האמת היא שהיה טעים. הקטשופ נטף לי מהפה ומהאף ומהשיניים, הוא זרם ממני ונשפך על רצפת הבטון האפורה. התעלמתי והמשכתי לאכול. אחרי שהלכתי משם באה המנקה וגרפה אותו לביוב.

ראיתי פעם בפרסומת בטלוויזיה שקטשופ יורד בכביסה בלי שום מאמץ אז כשהגעתי הביתה דבר ראשון שעשיתי זה לשים את החולצה במכונה (המוכר בסוף החזיר לי אותה, הוא אמר שאני מזכיר לו את הבן שלו שנהרג במלחמה). הם צדקו החבר'ה מהפרסומת, החולצה חזרה להיות לבנה ונקייה, כמו חדש. לבשתי אותה, הסתרקתי קצת, ומיהרתי עם כל המשפחה לקונצרט. בדרך פגשתי את חבר שלי וסיפרתי לו הכל. הוא אמר שזה בדיוק מה שקרה לו אתמול ושלשום ולפני שבוע, ובעצם הוא די ממהר עכשיו כי הם קבעו כל החבר'ה לעשות פוייקה הערב אז נתראה. סבבה. נדבר. ביי. ביי.

שילוח הקן

דברים כ"ב ו-ז': כִּי יִקְרָא קֶן צְפוּר לְפָנֶיךָ בַדֶּרֶךְ בְּכָל עֵץ אוּ עַל הָאֲרָץ אֲפֹרְחִים אוּ בַיְצִים וְהָאֵם רֹבֶצֶת עַל הָאֲפֹרְחִים אוּ עַל הַבַּיְצִים לֹא תִקַּח הָאֵם עַל הַבָּנִים: שְׁלַח תְּשַׁלַּח אֶת הָאֵם וְאֶת הַבָּנִים תִּקַּח לָךְ לְמַעַן יִטֹּב לָךְ וְהָאֲרֶכֶת יָמִים:

א. קוראת התורה את הציפור "אם" ואת הביצים או האפרוחים "בנים" ללמדך שאין החיות חפץ היושב ומחכה לשימוש האדם אלא שגם בהם יש נפש חיה וגם בהם יש דאגה של אם על בניה. וכן הוא אומר: "וְשׂוֹר אוּ שָׁה אוּתוּ וְאֶת בְּנוֹ לֹא תִשְׁחָטוּ בַיּוֹם אֶחָד" (ויקרא כ"ב, כ"ח), ואומר: "לֹא תִבְשַׁל גְּדֵי בַחֲלָב אִמּוֹ" (שמות כ"ג, שמות ל"ד, דברים י"ד).

ב. למה ציוותה התורה על שילוח הקן? משום שמרמת היא על הציפור! אם כך, למה מתירה לקחת את הבנים, שנאמר: "וְאֶת הַבָּנִים תִּקַּח לָךְ"? אלא שאינה דואגת לציפור כי אם דואגת לאדם ורוצה לחנך אותו לרחמנות. אם כך, סוף סוף מחילה רחמיה אף על החיות! למה התירה לקחת הבנים? וחוזר הדבר חלילה. משל למה הדבר דומה? לאמא שלקחה את ילדיה לבית אבות והיו רוקדים ומשחקים עם הזקנים. וכי את טובת הזקנים הללו מבקשת? אלא שרוצה לחנך ילדיה שיהיו גומלי חסדים, וכך יהיו מרבים טובה בעולם גם לזקנים וגם לשאינם זקנים. כך התורה, לא לציפור זו בלבד היא דואגת אלא לחינוך האדם. ומה מחנכתו? שיהא רחמן על אנשים ועל חיות וירבה טובה בעולם. בשל כך אמרו חכמים: האומר על קן צפור יגיעו רחמיו... משתקין אותו. ולמה? לפי שמטיל קנאה במעשה בראשית (ברכות ל"ג, ע"ב) לפי שלא רק על הציפור מרחם הקב"ה אלא על הבריאה כולה שנאמר: "טִיב ה' לְכָל וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו" (תהילים קמ"ה, ט'). סוף סוף, למה מתירה לקחת הבנים? אלא שמתירה בלבד אך אינה מצווה לקחתם! אם עוד לא רחמן - יקח, אם כבר רחמן - לא יקח.

ג. למה ציוותה התורה על שילוח הקן? לפי שהלוקח אם על בניה כאילו מכרית המין ההוא מן העולם.⁶ וכן הוא אומר בנח: "וְהַקְמֹתִי אֶת בְּרִיתִי אִתְּכֶם וְלֹא יִכָּרֵת

⁶ "...שלא יתיר הכתוב לעשות השחתה לעקור המין, אע"פ שהתיר השחיטה במין ההוא. והנה ההורג האם והבנים ביום אחד או לוקח אותם בהיות להם דרור לעוף כאלו יכרית המין ההוא..." (רמב"ן שם)

כָּל בָּשָׂר עוֹד מִמֵּי הַמַּבּוּל" (בראשית ט', י"א). "אֲתַכֶּם" – אני ואתם יחד נקיים הברית ונדאג שלא יכרת כל בשר.

ד. תניא: רבי יעקב אומר: אין לך כל מצוה ומצוה שכתובה בתורה שמתן שכרה בצדה שאין תחיית המתים תלויה בה. בכיבוד אב ואם כתיב: "לְמַעַן יֵאָרִיכְךָ יְמֶיךָ וְלְמַעַן יֵיטֵב לְךָ" (דברים ה', ט"ז) בשילוח הקן כתיב: "לְמַעַן יֵיטֵב לְךָ וְהֶאָרַכְתָּ יָמִים" (דברים כ"ב, ז'). הרי שאמר לו אביו: עלה לבירה והבא לי גוזלות. ועלה לבירה ושלח את האם ונטל את הבנים ובחזירתו נפל ומת, היכן טובת ימיו של זה והיכן אריכות ימיו של זה? אלא למען ייטב לך - לעולם שכולו טוב. ולמען יאריכון ימיך - לעולם שכולו ארוך⁷. דבר אחר: מה מצוות כיבוד אב ואם אינה מדברת על אריכות ימיו של היחיד אלא של חברה המכבדת את הדורות הקודמים וכך בונה יסודות חזקים של המשכיות, לימוד וכבוד הדדי, אף אריכות ימים של שילוח הקן אין היא של היחיד אלא של חברה המפתחת את מידת הרחמים והדואגת לחי ולשימור הסביבה לדורות הבאים.

■ "לא תשבע עיני לראות ולא תמלא אוזן משמוע..." (קהלת א', ח')

אם ביער ייפול עץ, גם אם תאמרו לי אחרת

חבטתו תעלה קול עמום ועננת אבק סביבו תגאה

ואם יילקח מחיק אימו גור תם בראשית ימיו

גם בלא דמע ובלא קול, אמן הוא לי כי זעקה בכל עולם זועקת

וקול נשמה בשעה שיוצאה מן הגוף

אין בכוח שתי אוזניים לשמוע אך אין זה מכהה בכח הוא זה

מהדיו מהודו

מתתיהו קאהן

⁷ חולין קמ"ב, ע"א

■ רשימות / מתתיהו קאהן

אל תכסי	אדם בא מעפר
דמם	ומשיב הכל לעפר
	הזהו אדם
והאדמה כמו אמא טובה	הזהו הדם
תכסה את בניה לפני השינה	
ברחמים בצער כל כך טבעי	אדם מן האדמה
ושוב במן חוסר רצון תיתן חיים	דם מן האדם
שוב בתקווה המעטה שנותרה	דממה מן הדם
ותכסה בפעם האחרונה מעשי בניה	דממה שגם בעפר
	אי אפשר לקבור
בריחה צינית	
בדיחה צינית	חי
כיסוי מתעלם	שוקק חיים
	אדם
התעלמות ובריחה צינית	שותת חיים
או כבוד אחרון במגע החרטה	כאילו בשמו רומז
	דם
עמוק, הלואי והייתי עמוק	ארץ בחייד

הסבר קצר וכיווני חשיבה על כמה מדרשים ושירים מהחוברת⁸

1) מדרש זה הוא המדרש הראשון בחוברת והוא מתעסק במהותם של החיות כפי שהיא מוצגת בפסוקי הבריאה של בעלי החיים וכפי שהיא משתקפת דרך המושגים הקבליים התואמים. יודגש כי המדרש משתמש במושגים קבליים אך הוא לא הפירושו הקבלי של הפסוקים.

"וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תּוֹצֵא אֶרֶץ נֹפֶשׁ חַיָּה לְמִינָהּ בְּהֵמָה וְרֶמֶשׂ וְחַיִּתוּ אֶרֶץ לְמִינָהּ וְיִהְיֶה כֵן" (בראשית א', כ"ד) מהי "נפש חיה"? אם נפש לא חיה ואם חיה לא נפש! אלא ללמדך ששתי קומות יש בחיות קומת "נפש" שנאמר "כִּי הָדָם הוּא הַנֶּפֶשׁ" וקומת 'חיה' שנאמר "וְאַתֶּם הַדְּבָקִים בְּהַ' אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים כְּלַכֶּם הַיּוֹם" (דברים ד', ד') והלא גם החיות דבקות בחיי החיים הקב"ה שנאמר "הַחַיָּה וְכָל בְּהֵמָה... יִהְלְלוּ אֶת שְׁם ה'" (תהילים קמ"ח).

"ויאמר אלהים תוצא הארץ נפש חיה למינה..." ההגדרה הראשונית והבסיסית של התורה את עולם החי היא 'נפש חיה'. לכאורה מושג פשוט ושגור בפיו אך למעשה טמונה פה ראייה עמוקה ובכלל לא מובנת מאליה, במיוחד לא בחברה של ימינו, בדבר מהותם של בעלי החיים. ע"פ הקבלה ישנן חמש מדרגות של חיים – נפש, רוח, נשמה, חיה ויחידה (נר"נ ח"). כמובן שכל מדרגה היא עולם ומלואו ואין כאן מקום להיכנס לעומק הדברים אך בקצרה נאמר שנפש היא הקומה הביולוגית, הפסיכו-פיזית, האינסטינקטיבית. קומת החיים בחיבורם עם החומר, חיבור שעד היום אין הסבר מדעי מספק למהותו מכיוון שהוא בדיוק עוסק בגבול החמקמק שבין החומר לרוח, בין הגוף לחיים, על הפלא שבחיבור זה אנו מברכים 'רופא כל בשר ומפליא לעשות'. קומת ה'נפש' קיימת כמובן לא רק באדם אלא גם בבעלי החיים. בתורה, היא נתפסת כקשורה בדם "כי הדם הוא הנפש".

קומת הרוח המאפשרת את העולם הרגשי והתודעתי, את חיי התרבות והמשמעות, וקומת הנשמה הנמצאת בהכרה הגבוהה ועניינה הוא צלם האלוהים, נמצאות במלואן רק באדם אך קומת ה'חיה' שמעליהם מפגישה שוב בין האדם לבעלי החיים. ה'חיה' היא קומת החיים במובן הרחב והמופשט ביותר, זרימת החיים שבמציאות, ראיית הנבראים כולם כגוף אורגני, כצור חיים אחדותי שמפעם את החיים האלהיים. ניתן להגדיר את קומת 'חיה' כעצם הדבקות של הנבראים באלוהים כפי שאומר הפסוק "ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים

---

⁸ במסגרת הוצאת המהדורה השנייה של החוברת החלטנו לקחת כמה מדרשים ושירים ולתת להם הסבר קצר או דוגמא לשאלות מנחות ללימוד, בבחינת 'תן לחכם ויחכם עוד'. אמנם חלק ממהות המדרש והשיר הוא היותם מעין שפה פנימית המבקשת מהלומד הרציני לפתוח את הפסוקים, ללמוד אותם לעומקם ולהיות קשוב לעצמו וכך לנסות ולגלות את הרוח העולה מהדברים אך אעפ"כ חשבנו שמוטב לבאר כמה מדרשים ושירים על מנת להסביר את תהליך הלמידה שעברנו ואת השאלות שהתמודדנו איתם וזאת בכדי לפתוח צהר למשמעות ולעומק שיכול להפיק מי שיקדיש זמן ומאמץ ללמידה עמוקה של המדרשים והשירים המלווה בהתבוננות בפסוקים.

כלכם היום", דבקות זו מתפרשת כאן לא כעניין מודע המושג באמצעות פיתוח התודעה והרגש אלא כעצם החיים המפעמים בכל יצור, העוטפים אותו מעבר ובלי קשר לתודעתו, אשר הינם למעשה ניצוץ הופעה של אלוהים חיים. את החיבור של כל היצורים לאלוהים חיים תיאר דוד המלך בתהילים כהלל ששרים החיות לאלוהים **"החיה וכל בהמה רמש וציפור כנף... יהללו את שם ה'".** קומת היחידה אשר היא האחדות האלוהית הכוללת כל אמנם לא מזכרת במדרש אך היא נמצאת בשווה בכל חלקי המציאות, שווה ומשווה קטן וגדול.

טעימה קטנה זו מתפיסת המדרש את עולם החי המופיעה כבר בפסוקי הבריאה, מעלה תהיות לגבי יחסנו כיום אל בעלי החיים. עוד לפני שנכנסים לשאלות הפרקטיות של הצמחונות והיחס בין הדאגה לחי לבין הדאגה לאדם, יש לשאול את עצמנו מול מי אנו עומדים? מי הן החיות שבהם אנו דנים? האם מדובר פה ב'נפש חיה' כפי שמספרת לנו התורה או שאולי הן רק כלי כלכלי בידי האדם שיעודו הוא הפקת רווחים כספיים ולכן רווחתו וחיינו עומדים בתחתית סולם העדיפויות, כפי שמשתקף מצורת ההתנהלות הנוכחית של תעשיית הבשר, על יצרניה וצרכניה.

הפסוקים בבראשית, ובעקבותיהם המדרש, מבקשים ממנו לתת דעתנו על שאלות בסיסיות לגבי יחסנו לחיות, הקשר הנכון עימהם, והמקום שלהם בתוך המציאות.

(2) מדרש נוסף מהפרק הראשון של החוברת הוא המדרש הבא, בו החלטנו לתת כלים ללמידתו בדוגמא של שאלות להעמקה:

הלכו הפרה, התרנגול והעכבר בדרך והיו בוכים, פגשו את הכלב, התוכי והחתול שהיו הולכים ושוחקים. שאלו אותם: מה זכיתם שלא הורגים אתכם בני האדם, שלא הופכים אתכם לתעשייה בתוך לולים צפופים ולא מבצעים עליכם ניסויים, ולא עוד אלא שקוראים לכם בשם, דואגים למזונכם ובריאותכם ומוציאים אתכם לטיולים! וכי מעולים אתם ממנו? והרי לכולנו קרא אלהים "נפש חיה" שנאמר **"וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תִּוצֵא הָאָרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה"** (בראשית א', כ"ד). אמרו להם: אכן אין אנחנו מעולים מכם לפני האלהים, אלא שאותנו קורא האדם 'נפש חיה' וכך מתייחס אלינו ואתכם אין הוא קורא "נפש חיה" ואין הוא מתייחס אליכם אלא כאל בשר או חפץ ואמרה התורה **"וְכָל אֲשֶׁר יִקְרָא לוֹ הָאָדָם נֶפֶשׁ חַיָּה הוּא שְׁמוֹ"** (בראשית ב', י"ט). המשיכו הללו ללכת ולבכות והללו המשיכו ללכת ולשחוק.

דוגמא של שאלות להעמקה:

- א. מדוע נבחרו דווקא החיות הנ"ל לצורך המדרש? נסו להכניס חיות נוספות לכל אחת מהקבוצות...
- ב. לפי אילו פרמטרים חילקתם את החיות לקבוצת הבכות ולקבוצת השוחקות? מה ההיגיון בחלוקה זו?

- ג. מהי המשמעות של קריאה בשם לדברים? מה ניתן ללמוד מפרשיית נתינת השמות של בע"ח ע"י האדם? (מומלץ לעיין בפסוקים עצמם)
- ד. מה היחס בין עמידתן של החיות לפני האלוהים לבין עמידתן לפני האדם? מאין נובע הפער והאם הוא חיובי?
- ה. האם המדרש קורא לשינוי המציאות או מקבל אותה? מדוע הוא נוקט בדרך זו?
- ו. אילו כיוונים נוספים / מנוגדים עולים מפרשיית נתינת השמות לחיות? נסו לכתוב קטע (מדרש / שיר / סיפור וכד') המבטאים כיוונים אלו..

3) מבוא לשירים העוסקים במצוות כיסוי הדם ובסיפור קברות התאוה:

פרקי בראשית עוסקים אמנם במארג החיים ובשאלת היחס הכללי לחיות אך יש בהם גם התייחסויות ישירות לסוגיית אכילת בעלי החיים. הנושא מתעורר כמובן רק לאחר המבול, עת הותרה בראשונה אכילת הבשר, כאשר אחד העניינים המרכזיים בהם עוסקים הפסוקים הוא הדם.

גם אחרי שהותר לאנושות לאכול בשר, דם החיה נשאר באיסורו "כִּל רֶמֶשׂ אֲשֶׁר הוּא חַי לָכֶם יְהִי לְאֶכְלָה... אַךְ בֶּשֶׂר בְּנֶפֶשׁ דָּמוֹ לֹא תֹאכְלוּ". הדם מתקשר בתורה לנפש "כִּי נֶפֶשׁ הַבֶּשֶׂר בְּדָם הוּא" ונראה שיש בפסוקים אמירה ברורה- על אף שהותרה אכילת החיות ישנם דברים שעדיין נשארים מחוץ לתחום המותר לאדם, הרובד היותר פנימי של החיות המפעמת ביצור החי איננו בבעלותנו ואין לנו רשות לגעת בו. אכילת הדם, ע"פ תובנה זו, היא מעין צעד נוסף בהריגת החיה, צעד שלא הותר לאדם מעולם, אולי בחינת 'הרצחת וגם ירשת'...

בספר ויקרא פרק י"ז נמצאת גישה נחרצת אשר ממשכה את הקו המוצג בציווי לנח ובניו אך מלבישה אותו כמצווה מיוחדת לעם ישראל ובתוך כך מתבטאת בחריפות רבה יותר:

אִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִשְׁחַט שׂוֹר אוֹ קֶשֶׁב אוֹ עֵז בַּמִּחְנֶה אוֹ אֲשֶׁר יִשְׁחַט מִחוּץ לַמִּחְנֶה: וְאֵל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא הֵבִיאוּ לְהַקְרִיב קָרְבָן לָהּ לִפְנֵי מִשְׁכַּן ה' דָּם יִחָשֵׁב לְאִישׁ הוּא דָם שִׁפְךָ וְנִכְרַת הָאִישׁ הוּא מִקְרָב עִמּוֹ:

התורה מציגה את הבעיה בצורה מאוד ברורה- לא מדובר במעילה בקודש ולא באיסור טריפה – **דם** יחשב לאיש ההוא **דם שפך**! ע"פ הפסוקים הנ"ל נטילת החיים מהבהמה בהקשר 'חולי' של תאוות אכילה סתמית כמוה כרצח והיא מותרת רק בהקשר של עולם הקדשים. הביטויים שהתורה בוחרת להשתמש בהם אף זורקים אותנו ישירות לפסוק מבראשית על רוצח אדם "**שפך דם האדם באדם דמו ישפך**" ומחזירים אותנו שוב לתפיסה היסודית של הדם כרובד עמוק יותר של חיים אשר אסור לפגוע בו בין אם הוא באדם ובין אם בחיה. בתוך הקשר הקדשים תפקידה של אנרגיית החיים שבדם, ה'נפש', הוא לכפר על בני ישראל (אולי מהשחיטה עצמה?) ע"י זריקת הדם על המזבח "כִּי נֶפֶשׁ הַבֶּשֶׂר בְּדָם הוּא

ואני נתתיו לכם על המזבח לכפר על נפשתיכם כי הדם הוא בנפש וכפר" ומובן מדוע אכילת הדם היא איסור כ"כ חמור ו"נתתי פני בנפש האכלת את הדם והקרתי אתה מקרב עמה".

בהמשך הפרק אנו למדים כי לדם החיה והעוף ישנו ציווי נפרד - שפיכת הדם וכיסויו בעפר:

ואיש איש מבני ישראל ומן הגר הגר בתוכם אשר יצוד ציד חיה או עוף אשר יאכל וישפך את דמו ונסהו בעפר:

בלימודנו בחוג העלינו הסברים שונים ומגוונים לדין זה, למשל האפשרות כי מדובר בקבורה לדם במקום הגוף אשר נאכל, יתכן והקבורה אף נובעת מכך שהדם הוא פנימי ונסתר ולכן עליו להישאר מכוסה ואין להותירו גלוי וזועק לעיני כל. כיוון אפשרי נוסף הוא ההקבלה בין זריקת דם הבהמה על המזבח אשר הוא 'מזבח אדמה' לבין שפיכת דם החיה והעוף על האדמה עצמה, הקבלה זו פותחת בעצמה כיווני חשיבה רבים על מהות המזבח וייעודו.

חלק מההסברים והשאלות מצאו להם ביטוי בשירים שכתבנו בעקבות הלימוד. האם שפיכת הדם על הארץ היא מעשה שעניינו סובלימציה, עידון של הברבריות האנושית ונתינת כבוד לנפש החיה או שמא מדובר ב'החבאה' של הדם, מעין הדחקה של תחושת האשמה וניסיון להעלים ראיות? "מתחת לאדמה, שיכסה הדם. לא כאן לראותו ולא קלי" (מתוך השיר 'בשורה'). מתי ההתרחקות ממפגש עם הסבל שומרת על התמימות ומונעת חספוס נפשי ומתי היא בעצמה יוצרת אכזריות מנוכרת במסווה של סטריליות מתחסדת? "התעלמות ובריחה צינית או כבוד אחרון במגע החרטה" (מתוך 'רשימות'), האם זה "כמו לשים משקפי שמש בהלוויה" או "כמו לעצום עיניים ליד קבצין?" (לכסות').

ומהו הדם? מה יש בו שמרגיש לנו כה אנרגטי? "חי, שוקק חיים, אדם, שותת חיים, כאילו בשמו רומז, אדם" (רשימות). והאם הוא זועק או דומם? ולמי הוא שייך? "והאדמה האדומה נרעדת לעיתים, דמוי צעקה, דמוי זעקה דוממת" (רחשי תאוה). ומדוע את הבשר מותר לאכול אך את הדם לא? ולמה מקומו הוא דווקא באדמה? "והאדמה כמו אמא טובה, תכסה את בניה לפני השינה" (רשימות), "אם תחפרו באדמה תמצאו מטמון- דמים רבים, דמים מגוונים שנמצאים כולם מתחת, לפני האדמה כבר יש חיים" (רחשי תאוה).

והאם יש קשר בין הדם לבין התאוה? ומה בדבר הקשר בין התאוה ובין הריקנות והניכור? "משתתף במסיבת זוללי, הבשר במחירי סוף עונה, לועס בבושה, מברך בלחשיה" (אדישות). "באין משים לב, מרוב-רוב יש משחית. תשוקה חזקה. אכילה גסה" (בשורה). "הבשר בין השיניים והתאוה מסמאת את העיניים" (רחשי תאוה). "בשר! תביאו לי בשר!! אני מתייבש!!!" (להגדיל בשקל תשעים').

אלו רק חלק מהשאלות וכיווני החשיבה שעלו כשלמדנו את איסור אכילת הדם ואת סיפור קברות התאוה. מי שרוצה להעמיק מוזמן לפתוח בפסוקים ולהתבונן בהם בראש פתוח, לשאול שאלות, להעלות תחושות ולאחר מכן ללמוד במדרש או בשיר ולראות לאן הם לוקחים אותו.

מעשה ברבי ובעגל

דההוא עגלא דהוון קא מממו ליה לשחיטה אול תליא לרישיה בכנפיה דרבי וקא בכי אמר ליה זיל לכך נוצרת אמרי הואיל ולא קא מרחם ליתו עליה יסורין ... יומא חד הוה קא כנשא אמתיה דרבי ביתא הוה שדיא בני כרכושתא וקא כנשא להו אמר לה שבקניהו כתיב "ורחמיו על כל מעשיו" (תהילים קמ"ה, ט') אמרי הואיל ומרחם נרחם עליה⁹ (בבא מציעא, דף פ"ה ע"א).

יש לשים לב שאגדה זו בוחרת להביא דוגמאות 'בעייתיות' לחובת הרחמים על בעלי החיים. הרי באמת אין מקומם של גורי החולדה בבית וכך גם שחיטתו של הטלה היא לגיטימית שהרי אם אוכלים חיות מישוהו צריך לשחוט אותן... אם כן – מדוע נענש רבי? אלא שגם אם נאמר שמותר לאכול בעלי חיים עדיין לא יתכן שנתייחס אליהם כאל חפץ, כאל דבר שכל מטרת בריאתו היא להישחט ולהוות חלק מהתפריט שלנו. תעשיית הבשר המודרנית מתייחסת אל בעלי החיים כמוצר, כמצרך בעל שווי כספי גרידא ולא כאל "נפש חיה" כפי שהתורה רואה את החיות. לא מדובר פה רק בהגדרות תיאורטיות, תפיסה זו מובילה את תעשיית הבשר למחוזות של התעללות בלתי נסבלים בחיות מרגע היוולדן ועד לשחיטתן. השיקול היחיד המניע את תעשיית הבשר הוא איך להרוויח יותר כסף ולכן אין להם בעיה להתערב גנטית בגוף החיות, להאביס אותן, לכלוא אותן בתנאים לא הגיוניים, לגרום לשברים, מחלות ועוד ועוד. גם מי שמכריע שברצונו להמשיך לאכול בעלי חיים לא יכול להתעלם מהניגוד שבין הדרכת התורה וחז"ל לבין ההתעללות שעוברות החיות בתעשיית הבשר.

לפני כמה חודשים, בעקבות הלימוד והיצירה במסגרת החוג, התחלנו כמה מהחבר'ה לאכול בשר רק בשבתות ואירועים מיוחדים. כשהסתכלנו על תעשיית הבשר ועל הסבל הרב שהיא גורמת לבעלי החיים וכן על הנזק הכבד שהיא גורמת לסביבה וכשהבנו שכל קיומה של תעשייה זו מושתתת על צריכת הבשר המוגזמת בחברת השפע שלנו, הרגשנו שיהיה זה נכון מוסרית ורוחנית להמעיט את צריכת הבשר שלנו. איננו מתיימרים לצאת בהכרזות אידיאולוגיות חד משמעיות כנגד אכילת בעלי חיים, אך צריכה מופחתת של בשר היא מבחינתנו בהחלט יעד חיובי ומעשי העולה הן מהקשבה להדרכת התורה והן מרגישות למציאות. כשחשבנו על הפחתת כמות הבשר עלתה לנגד עינינו ההנהגה הקבלית העתיקה של אכילת הבשר רק בשבתות ובימים טובים והחלטנו (כל אחד בנפרד וע"פ הרגשתו והגדרותיו הרוחניות והמוסריות) לאמץ אותה למעשה.

---

⁹ **תירגום:** היה עגל שהיו מובילים אותו לשחיטה והלך ותלה ראשו תחת כנפי בגדו של רבי ובכה. אמר לו רבי: לך! לך נוצרת! אמרו בשמיים - הואיל ולא מרחם יבואו עליו יסורים ... יום אחד היתה שפחתו של רבי מנקה את הבית והיו גורים של חולדה זרוקים על הרצפה, והיתה מטאטאה אותם, אמר לה רבי: עזבי אותם! כתוב "ורחמי על כל מעשיו", אמרו בשמיים - הואיל והוא מרחם נרחם עליו.

מדרש נוסף לסיים:

בתחילה נאסר לאדם לאכול מן החי שנאמר: "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הִנֵּה נַתַּתִּי לָכֶם אֶת כָּל עֵשֶׂב זֶרַע זֶרַע... לָכֶם יְהִי לְאֹכְלָהּ" (בראשית א', כ"ט). כיוון שהשחית כל בשר הותר לנח ובניו לאכול בשר בעלי חיים שנאמר: "כָּל רֶמֶשׂ אֲשֶׁר הוּא חַי לָכֶם יְהִי לְאֹכְלָהּ כִּי־רַק עֵשֶׂב נַתַּתִּי לָכֶם אֶת כָּל" (בראשית ט', ג'). אך נאסר להם הדם ואבר מן החי שנאמר: "אֲךָ בְּשָׂר בְּנִפְשׁוֹ דָּמוֹ לֹא תֹאכְלוּ" (בראשית ט', ד'). כשניתנה תורה נאסר לישראל לאכול בשר חולין אלא רק את בשר הקורבנות שנאמר: "אִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִשְׁחַט שׂוֹר אוֹ כֶּשֶׂב... וְאֵל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא הִבִּיאוּ... דָּם יִחָשֵׁב לְאִישׁ הֵהוּא דָּם שִׁפְךָ" (ויקרא י"ז, ד') אך כשנכנסו לארץ הותר להם גם בשר חולין - בשר התאווה, שנאמר: "רַק בְּכָל אֹתוֹת נִפְשֶׁךָ תִּזְבַּח וְאָכַלְתָּ בְּשָׂר" (דברים י"ב, ט"ו). רצה הקב"ה להגביל יותר את אכילת הבשר ולכן ציווה לאכול רק חיות מסוימות שנאמר: "לְהַבְדִּיל בֵּין הַטָּמֵא וּבֵין הַטָּהוֹר וּבֵין הַחַיָּה הַנֹּאֲכָלֹת וּבֵין הַחַיָּה אֲשֶׁר לֹא תֹאכַל" (ויקרא י"א, י"ז) ואסר לאכול בשר בחלב שנאמר: "לֹא תִבְשַׁל גְּדִי בַחֲלֵב אִמּוֹ". עוד אסר להם לשחוט הורה וילדיו שנאמר: "וְשׂוֹר אוֹ שֶׂה אֹתוֹ וְאֶת בְּנוֹ לֹא תִשְׁחַטוּ בַיּוֹם אֶחָד" (ויקרא כ"ב, ח) ואומר: "לֹא תִקַּח הָאֵם עַל הַבָּנִים" (דברים כ"ב, ו') ואסר חיה בעודה צעירה שנאמר: "שׂוֹר אוֹ כֶּשֶׂב אוֹ עֵז כִּי יוֹלֵד וְהָיָה שְׂבַעַת יָמִים תַּחַת אִמּוֹ" (דברים כ"ב, ז'). כן אסר עליהם בשר נבלה וטריפה שנאמר: "לֹא תֹאכְלוּ כָּל נְבֵלָה" (דברים י"ד, כ"א) והתיר להם רק השחטה שנאמר: "וְזָבַחְתָּ מִבְּקָרְךָ וּמִצֹּאֲנֶךָ... כַּאֲשֶׁר צִוִּיתֶךָ" (דברים י"ב, כ"א) ומה ציווהו? על השחיטה. הוסיף להם ציווי לשפוך הדם ולכסותו שנאמר: "רַק הַדָּם לֹא תֹאכְלוּ עַל הָאָרֶץ תִּשְׁפְּכוּ כְּמִים" (דברים י"ב, ט"ז) ואומר: "וְשִׁפַּךְ אֶת דָּמוֹ וְכִסְהוּ בַעֲפָר" (ויקרא י"ז, ג'). כל זאת אסר וציווה כדי למעט אכילת בעלי חיים וכדי שנלמד שאכילתם היא בעייתית, אך לעתיד לבוא יפסיקו שוב לאכול בעלי חיים שנאמר: "וְכִרְתִּי לָהֶם בְּרִית בַּיּוֹם הַהוּא עִם חַיַּת הַשָּׂדֶה וְעִם עוֹף הַשָּׁמַיִם וְרִמְשׁ הָאֲדָמָה וְקִשְׁתִּי וְחָרֵב וּמִלְחָמָה אֲשַׁבֵּר מִן הָאָרֶץ וְהִשְׁכַּבְתִּים לְבֶטֶח" (הושע ב', כ') ואומר: "צִדְקוֹתֶךָ כִּהְרִי אֵל מִשְׁפָּטְךָ תַהוֹם רַבָּה אָדָם וּבַהֲמָה תוֹשִׁיעַ ה'" (תהלים ל"ו, ז') ואומר: "טוֹב ה' לְכָל וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו" (תהלים קמ"ה, ט'). ואומר: "רָאה נַתַּתִּי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם אֶת הַחַיִּים וְאֶת הַטּוֹב וְאֶת הַמְּנוֹת וְאֶת הַרְעָה... וּבַחֲרַת בְּחַיִּים" (דברים ל', ט"ו-י"ט) ואומר: "כִּי קָרוֹב אֵלֶיךָ הַדְּבָר מֵאֵד בְּפִיךָ וּבִלְבָבְךָ לַעֲשׂוֹתוֹ" (דברים ל', י"ד).

תפריט החוג לבישול

בוקר:

1. בוקר חייתי – פרקי בראשית
2. בוקר נינוח (מנה זוגית) – פרקי נח והתיבה

עיקריות:

3. דם עם נגיעות של נפש ועפר – איסור אכילת הדם
4. אכול כפי יכולתך – סיפור קברות התאוה

אחרונות:

5. מבחר קינוחים עשיר (אפרוחים או ביצים) - שילוח הקן

נספחים:

6. הסבר קצר וכיווני חשיבה על כמה מדרשים ושירים מהחוברת
7. 'מעשה ברבי ובעגלי' ומדרש נוסף לסיום

*כל המנות מוגשות בתוספת שירה ביתית

הדפסת החוברת מומנה ע"י ישיבת ההסדר עתניאל (שם אנו לומדים), ע"י עמותת 'טבע עברי' וע"י מרכז 'זנגביל'

מרכז זנגביל – מרכז קהילתי
לצמחונות בירושלים
veginger@gmail.com

לאתר הישיבה:
<http://www.otniel.org>

טבע עברי - אחריות סביבתית יהודית
למאמרים ומערכי שיעור מובנים:
www.tevaivri.org.il
לפרטים ולהרצאות: 0523754506/7:
info@tevaivri.org.il